

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Томіна В. Ю.

ВСТУП

Воєнний стан є складним періодом для будь-якої країни, який несе загрози для національної безпеки, соціальної стабільності та прав громадян. В умовах воєнного стану особливої уваги потребують права вразливих категорій населення, зокрема дітей. Діти є однією з найбільш незахищених груп суспільства, і під час збройних конфліктів вони стають жертвами численних порушень прав людини, що може мати як короткострокові, так і довгострокові наслідки для їхнього фізичного, психологічного та соціального розвитку.

Сім'я і діти займають ключове місце серед найвищих цінностей суспільства. Особлива вразливість дітей зумовлена їхнім недостатнім фізичним і психічним розвитком, через що вони не здатні самостійно захищати свої права та інтереси. Тому захист прав дитини є одним із основних завдань як міжнародного співтовариства, так і кожної окремо взятої держави. Очевидно, що ставлення до дітей та повага до їхньої гідності є показником гуманності та рівня цивілізованості країни.

Варто відзначити, що в Україні нині діє не просто правовий режим воєнного стану, а відбувається реальний збройний конфлікт, який є повномасштабною війною. Це означає, що військові дії не обмежуються лише застосуванням законодавчих заходів для забезпечення національної безпеки, але супроводжуються активними бойовими діями, вторгненням на територію країни та загрозою її територіальній цілісності. Така ситуація виходить за межі стандартного правового режиму воєнного стану і включає масові руйнування, загибель мирного населення, порушення прав людини та гуманітарну кризу, що ставить Україну в умови активної боротьби за своє існування. Вищезазначене свідчить про необхідність більш глибокого наукового дослідження не лише правових положень, характерних для режиму воєнного стану, який теоретично може передбачати і етап підготовки до воєнних дій при відсутності їх безпосередньо, але і широкого кола питань, які є проблемними в міжнародному гуманітарному праві та праві захисту прав людини, що застосовуються під час реальних бойових дій в результаті широкомасштабного вторгнення.

В свою чергу, згідно положень міжнародного гуманітарного права, збройні конфлікти можуть мати як локальні масштаби, так і охоплювати великі території. Незалежно від характеру або обсягу військових дій, внаслідок конфліктів страждають і гинуть люди, включно з найбільш вразливою частиною суспільства – дітьми. Вразливість у цьому контексті означає повну або часткову відсутність спеціальних механізмів захисту для неповнолітніх, чиє життя та добробут піддаються небезпеці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми захисту прав дитини в різні періоди досліджували українські науковці, серед яких І. Бандурка, С. Несинова, С. Коталейчук, Н. Крестовська, Н. Оніщенко, Н. Опольська, Н. Ортіська та інші. Окремо питання запобігання насильству щодо дітей розглядали в контексті різних галузей права такі дослідники, як П. Зеленьак, С. Ніколайчук, О. Коломоєць, Л. Левицька, Н. Лесько та інші. До вивчення окремих аспектів цієї теми долучалися С. Бобровник, І. Грицай, С. Гусарев, А. Кучук, О. Петришин, К. Волинка, М. Хавронюк та інші вчені. Однак сучасні виклики, пов'язані з воєнним станом, потребують глибокого наукового переосмислення і переоцінки питання захисту прав дітей.

Безумовно акцентом дослідження даної теми є аналіз правових механізмів та викликів у захисті прав дитини в умовах дії правового режиму воєнного стану та триваючої війни, з зосередженням на міжнародні та національні механізми, законодавчу базу та практичні аспекти забезпечення цих прав в умовах збройного конфлікту.

Права дитини захищені як національним законодавством, так і міжнародними актами з прав людини, зокрема конституційними положеннями та міжнародними угодами. Гарантії захисту дитинства закріплені в законодавстві демократичних держав. Питання правового захисту дітей стало актуальним у міжнародному праві після Другої світової війни, коли дітей почали розглядати як окрему вразливу групу, що потребує спеціального захисту. До цього захист дітей здійснювався в межах захисту всього цивільного населення на основі принципу гуманності, який був відображений у перших міжнародних гуманітарних конвенціях – Гаазьких конференціях 1899 та 1907 років.

Збройні конфлікти охоплюють як військові дії, так і низькоінтенсивні зіткнення з використанням регулярних чи нерегулярних збройних формувань, і їх небезпека полягає в тому, що вони можуть швидко ескалювати в широкомасштабні війни з використанням різних видів озброєння. У будь-якому збройному конфлікті діти піддаються непропорційно великому впливу: вони стають жертвами сексуального насильства, викрадень, вербування до армії, каліцтв та експлуатації. За останнє десятиліття внаслідок збройних конфліктів загинуло близько

двох мільйонів дітей, а ще близько шести мільйонів отримали поранення чи були скалічені. Мільйони дітей залишилися без батьків, охорони здоров'я та освіти, з яких близько двадцяти мільйонів стали біженцями, а один мільйон – сиротами. Водночас, багато дітей утримуються як заручники, викрадені або продані в рабство, а близько трьохсот тисяч вимушені брати участь у бойових діях як солдати¹.

Згідно даних Офісу Генерального прокурора, понад 1887 дітей постраждали в Україні внаслідок повномасштабної збройної агресії з боку Російської Федерації. За даними ювенальних прокурорів, станом на 15 травня 2024 року – 546 дітей загинули, а понад 1341 зазнали поранень різного ступеня тяжкості. Найбільша кількість постраждалих дітей зафіксована в таких областях: Донецька – 531, Харківська – 370, Херсонська – 150, Дніпропетровська – 139, Київська – 130, Запорізька – 108, Миколаївська – 105².

Щодо названої кількості жертв воєнної агресії, то у ЮНІСЕФ наголосили, що наведені цифри є тими, які вдалося підтвердити ООН, проте реальна кількість, ймовірно, значно вища. Крім фізичних травм та загибелі дітей внаслідок атак, багато дітей в Україні зазнали втрат та насильства, що серйозно вплинуло на їхнє психічне здоров'я та загальний добробут. Згідно з даними організації, половина підлітків має проблеми зі сном, а кожен п'ятий страждає від нав'язливих думок та спогадів. Також, за інформацією ЮНІСЕФ, майже половина українських школярів не мають можливості відвідувати заняття очно, а майже мільйон дітей по всій країні взагалі позбавлені доступу до очного навчання через загрози безпеці³.

Продовжуючи наше дослідження питання захисту прав дитини в умовах воєнного стану доцільно проаналізувати відповідну законодавчу базу, основу якою становлять міжнародні угоди. Так, основним міжнародним документом, що регулює права дитини, є Конвенція ООН про права дитини, прийнята 20 листопада 1989 року. Україна ратифікувала цю Конвенцію у 1991 році, взявши на себе зобов'язання

---

¹ Щодо дотримання Україною міжнародних стандартів захисту прав дітей у збройних конфліктах: Аналітична записка. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/socialna-politika/schodo-dotrimannya-ukrainoyu-mizhnarodnikh-standartiv-zakhistu-prav> (дата звернення: 08.10.2024).

² Ювенальні прокурори: 546 дітей загинули в Україні внаслідок збройної агресії РФ. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-546-ditei-zaginuli-v-ukrayini-vnaslidok-zbroinoyi-agresiyi-rf-3> (дата звернення: 08.10.2024).

³ ЮНІСЕФ: за час повномасштабної війни в Україні майже 2 000 дітей загинули або були поранені. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-yunisef-dity-postrazhdaly-zahynuly/32944782.html> (дата звернення: 08.10.2024).

дотримуватися її положень навіть у надзвичайних умовах, таких як воєнний стан⁴.

20 листопада 1989 року Генеральна Асамблея ООН ухвалила резолюцію 44/25, якою було прийнято та відкрито для підписання, ратифікації і приєднання Конвенцію про права дитини. У статті 38 цього документа регулюються питання участі дітей у збройних конфліктах. Конвенція набула чинності 2 вересня 1990 року, а в 2000 році до неї був доданий Факультативний протокол. Завдяки цьому протоколу мінімальний вік для призову до збройних сил був підвищений до 18 років, а заборона на участь дітей у конфліктах була розширена, включивши не лише пряму, але й непряму участь.

Конвенція також закріплює, що кожна дитина має невід’ємне право на життя, а також право висловлювати свою думку. Діти, які залишилися без родинного оточення або не можуть залишатися в ньому в своїх інтересах, мають право на державну допомогу та захист, зокрема доступ до високоякісних медичних послуг і лікування.

Питання участі дітей у збройних конфліктах і використання їх як солдатів залишається одним із найсерйозніших викликів для міжнародної спільноти, що ставить під сумнів її здатність ефективно захищати права дітей згідно з положеннями Конвенції. Діти, які залишилися без батьків або загубилися під час війни, часто опиняються в особливо вразливому становищі, і, на жаль, збройні конфлікти часто супроводжуються подібними трагічними ситуаціями.

Конвенція передбачає комплекс прав, які повинні бути гарантовані дітям, зокрема:

- право на життя, виживання та розвиток (ст. 6),
- право на захист від усіх форм насильства (ст. 19),
- право на освіту (ст. 28),
- право на медичну допомогу (ст. 24)⁵.

Особливе значення в умовах збройного конфлікту мають статті, що регулюють питання захисту дітей від участі у військових діях, їхню евакуацію та реінтеграцію після конфліктів.

В іншій важливій міжнародній угоді, а саме статті 24 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни передбачено обов’язок сторін конфлікту вживати необхідних заходів для захисту дітей до 15 років, які осиротіли або були розлучені зі своїми родинами

---

⁴ Збірник основних джерел міжнародного гуманітарного права, що застосовуються у міжнародному збройному конфлікті, спровокованому збройною агресією російської федерації : для юристів системи Міністерства оборони України / уклад. : І. Заворотько, Т. Короткий. Київ; Одеса : Фенікс, 2023. 556 с.

⁵ Конвенція про права дитини: Міжнародний документ від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 08.10.2024).

через війну. Зокрема, ці діти не повинні залишатися без підтримки, і всі можливі зусилля мають бути спрямовані на забезпечення їхнього догляду, можливості виконання релігійних обов'язків та отримання виховання. Важливим аспектом є те, що виховання таких дітей, за можливості, має доручатися особам, які поділяють їхні культурні традиції, що сприяє збереженню їхньої культурної ідентичності⁶.

Крім того, сторони конфлікту зобов'язані вживати заходів для встановлення особи всіх дітей до 12 років, зокрема через носіння розпізнавальних медальйонів або використання інших методів ідентифікації. Це положення має на меті полегшити відновлення сімейних зв'язків та запобігти втраті інформації про дитину в умовах хаосу, що спричиняється збройним конфліктом, що особливо важливо для забезпечення їхнього майбутнього захисту та реінтеграції в суспільство.

Наступне, на що варто зосередити увагу – це національні механізми захисту прав дитини в умовах воєнного стану. Найголовнішим є конституційні гарантії. Конституція України гарантує захист прав і свобод дітей навіть в умовах воєнного стану. Зокрема, стаття 52 Конституції України передбачає особливу опіку держави щодо дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Положення цієї статті залишаються чинними навіть в умовах надзвичайного стану або воєнного конфлікту⁷.

Далі, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» визначає правові та організаційні аспекти введення та здійснення заходів під час воєнного стану. Закон встановлює, що в умовах воєнного стану не можуть обмежуватися такі права дитини, як право на життя, захист від катувань та насильства, а також права, пов'язані з забезпеченням базових потреб, таких як освіта, медична допомога та соціальний захист⁸.

Українське законодавство також включає спеціальні норми, що стосуються захисту дітей в умовах збройного конфлікту. Так, Закон України «Про охорону дитинства» регулює забезпечення прав дитини на захист у надзвичайних ситуаціях, включаючи збройні конфлікти. Держава зобов'язана надавати дітям соціальний захист, доступ до освіти

---

⁶ Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 08.10.2024).

⁷ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

⁸ Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 08.10.2024).

та медичної допомоги, а також проводити евакуаційні заходи для забезпечення їхньої безпеки⁹.

Як слушно зазначає С. Ніколайчук, наразі Україна впроваджує необхідні заходи для захисту дітей. «Закон України про охорону дитинства» вводить нове визначення – «діти, постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів». Це діти, які зазнали поранень, синців, травм, фізичного, сексуального чи психологічного насильства через воєнні дії, були викрадені, незаконно вивезені за межі країни, залучені до військових формувань або утримуються незаконно, зокрема в полоні. Важливим кроком у напрямку захисту прав дітей у зонах бойових дій стало ухвалення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми» № 936-УП від 26 січня 2016 р. Цей закон спрямований на вдосконалення рішень щодо захисту дітей через підтримку сімей, які перебувають у складних життєвих умовах або постраждали від воєнних дій, а також на поліпшення української системи захисту прав дитини¹⁰. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» № 1706-VII 2015 року, зі змінами від 30.12.2023¹¹. Закон визначає статус внутрішньо переміщеної особи до категорії яких входять діти, які перебувають на території України на законних підставах та мають право на постійне проживання в Україні, у зв'язку з тим що їх довелося залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

На виконання вище визначених нормативно-правових актів на національному рівні функціонують кілька інститутів, що займаються захистом прав дітей, включаючи Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та Національну службу у справах дітей. Ці органи здійснюють моніторинг дотримання прав дітей, включаючи їхній захист в умовах збройних конфліктів.

Найбільш актуальними проблемами, що стосуються дітей під час збройного конфлікту в Україні, є розлука з батьками внаслідок

---

⁹ Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 08.10.2024).

¹⁰ Ніколайчук С. Захист прав дітей в умовах воєнного стану: проблеми теорії та практики. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2022. № 4. С. 94-105.

¹¹ Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, Документ 1706-VII, чинний, поточна редакція – Редакція від 30.12.2023, підстава – 3446-IX

військових дій та переривання освітнього процесу. Особливо варто звернути увагу на загибель та поранення дітей в результаті військових операцій, під час яких використовуються різні види озброєння, включаючи ті, що мають невибіркову дію.

В умовах повномасштабного вторгнення в Україну посилено діяльність державних установ, органів державної влади та міжнародних організацій у сфері захисту дітей.

Державна політика спрямована на знаходження різних напрямків та проектів захисту та підтримки дітей. Оскільки навіть у найскладніші все ж діти залишаються дітьми, тому потрібно докласти максимум зусиль, щоб подолати труднощі, щоб війна не зруйнувала їхні мрії.

Тому основні важливі чинники щодо питання у сфері захисту дітей є не системність рішень і суперечності між міжнародними документами та сьогодишньою реальністю у сфері захисту дітей та їх урегулювання їх прав у зв'язку зі збройною агресією.

Не систематичний характер рішень щодо захисту дітей означає, що такі рішення часто носять розрізнений і реактивний характер, що призводить до поганої координації дій між різними суб'єктами або через дублювання та неузгодженість у реалізації програм і політики захисту прав дітей в умовах воєнного стану.

Безсистемність проявляється як на законодавчому, так і на інституційному рівнях. Основними факторами не системності рішень на законодавчому рівні є:

- відсутність комплексного підходу до прийняття, внесення змін та доповнень до законодавства, що часто призводить до неузгодженості та дублювання нормативних актів;

- численні законодавчі реформи без належного аналізу наслідків та без можливості забезпечити реальну реалізацію відповідних положень.

Серед питань інституційного характеру слід виділити такі фактори:

- наявність великої кількості органів та установ, відповідальних за захист прав дитини, що призводить до дублювання функцій, можливостей і зусиль;

- відсутність належної координації між офіційними особами, різними підвідомчими національними установами, державними органами та міжнародними організаціями;

- недостатнє залучення органів державної влади до процесів прийняття рішень та відсутність ефективних механізмів зворотного зв'язку між громадянським суспільством та державними інституціями;

- зміни персоналізованого складу національних спеціалізованих установ, що призводять до неузгодженості політики, втрати організаційної пам'яті та спроб почати все заново, не аналізуючи роботу попередників.

– обмежене фінансування та відсутність спеціалістів у державних органах, які працюють у сфері захисту дітей.

Неурядові організації окрім психологічної допомоги, надають і правову акцентуючи увагу на праві на отримання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів унаслідок скоєння над нею фізичного, сексуального чи психологічного насильства, мають лише ті діти, які зазнали насильства під час перебування в зоні воєнних дій і збройних конфліктів. Водночас законодавство не врахувало, що існує велика кількість дітей, які зазнали різного виду насильства внаслідок злочинних дій країни-агресора на територіях, які не включені до Переліку територій, де ведуть (вели) бойові дії або тимчасово окупованих росією, який затверджений наказом Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 22 грудня 2022 року № 309.

Статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, надає орган опіки та піклування за місцем реєстрації дитини як внутрішньо переміщеної особи (абз. 7 ст. 30-1 Закону України «Про охорону дитинства»). Норма цього закону надає право на отримання статусу лише тим дітям, які мають статус внутрішньо переміщеної особи. Однак законодавство не врахувало, що є діти, які зазнали фізичного, сексуального, психологічного насильства, поранення, втратили батьків через воєнні дії, але не належать до категорії внутрішньо переміщених осіб.

Зазначені норми законодавства є дискримінаційними та порушують права дітей, які зазнали негативного впливу війни, але не мають статусу внутрішньо переміщеної особи або ж проживають на території України, де немає бойових дій або тимчасово окупованих¹².

Інші чинники, які негативно впливають на формування єдиного та системного підходу до захисту прав дитини в Україні, включають єдність щодо захисту прав дитини, що охоплює всі аспекти, відсутність національної стратегії до справедливості та соціальної підтримки, повторюючи існуючу політику. Відсутність ефективних систем контролю за дотриманням законодавства про захист дітей та притягнення до відповідальності уповноважених посадових осіб за неправомірні рішення чи бездіяльність.

Разом з тим, громадські недержавні структури активно намагаються співпрацювати з державними у напрямку допомоги та підтримки дітей які постраждали внаслідок збройної агресії з боку російської федерації. Державні механізми щодо захисту прав дітей в умовах війни

---

¹² <https://voices.org.ua/news/sotsialnyy-zakhyst-dytyny-u-voiennykh-umovakh-bf-holosy-ditey-orhanizuvav-kruhli-stoly-dlia-fakhivtsiv/>

реалізуються через ряд напрямків, одним з яких є проєкт «СОС Діти. Програма екстреної допомоги». Даний проєкт зосереджений на підтримку дітей та їхніх сімей та опікунів у найскладніші часи. В рамках даного проєкту держава залучає неурядові організації для розширення кола допомоги та надання більшого спектру послуг допомоги. З вересня 2024 року у Дніпропетровській, Запорізькій, Сумській, Харківській та Одеській областях доєдналися громадські організації – партнери, для забезпечення психологічної, соціальної та гуманітарної допомоги в рамках проєкту «СОС Діти. Програма екстреної допомоги». Такими організаціями є ГО «Центр Європейської Інтеграції Слобожанщини» відкрив дитячий простір «Крила» у Тростянецькій громаді Сумщини, для соціалізації дітей, а також сприяння розвитку батьківсько-дитячих стосунків, які зазнали впливу війни. ГО «Українське жіноцтво» реалізує проєкт «Коло безпечного дитинства» у Запорізькій області, спрямований на психологічну та соціальну підтримку дітей і попередження сирітства. БФ «Вітрила дитинства» надає захист дітям, створюючи безпечні простори для їхнього розвитку в умовах воєнних загроз у м. Одеса, у Татарбунарській та Красносільській громадах Одеської області. БО «Майбутнє будемо разом» працює у прифронтових громадах Харківщини та у межах проєкту проводить низку заходів, що сприятимуть розвитку дітей. Серед них – арт-терапевтичні тренінги, тренінги з комунікації та здорових стосунків.

Щодо ГО «Виходь грати», то вони забезпечують підтримку психологічної стійкості дітей та їхніх батьків через навчальні спортивні заняття у Дніпропетровській області. БФ «Харківська добродіяльність» впроваджує проєкт «Свіже дихання» для соціальної інтеграції дітей-сиріт у Харківській області. БО «Волонтери: Дорослі-дітям» надає гуманітарну допомогу сім'ям, забезпечуючи сімейні форми виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування життєво важливими товарами та джерелами живлення у Харкові. ГО «Світанок села Яковлівка» надає комплексну психологічну та соціальну підтримку внутрішньо переміщеним родинам із дітьми з Соледарської громади. ГО «РАЙЗ+» облаштовує сучасні спортивні і творчі кімнати для фізичного й емоційного розвитку дітей з числа внутрішньо переміщених осіб у Харківській області¹³. Такі спільно реалізовані напрямки діяльності дуже важливі для забезпечення та збереження дітей в Україні як найуразливішої категорії, стійкості до наявних сучасних викликів у сфері захисту дитинства. Оскільки є суперечності між міжнародними документами та національними бо

---

¹³ <https://sos-ukraine.org/novyny/pidtrymka-ditej-v-umovah-vijny-9-organizatsij-doluchylis-do-programy-sos-dity/>

нормативно правові акти були прийняті давно і не відповідають викликам сьогодення.

У тому числі, повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну в лютому 2022 року продемонструвало не лише необхідність оновлення системи міжнародної безпеки, а й необхідність відповідного регулювання на міжнародному рівні таких питань, як екстрене реагування на виклики у сфері захисту прав дітей у кризових та надзвичайних ситуаціях, особливо у випадках масової евакуації з територій (внутрішніх та міжнародних), які становлять загрозу життю та здоров'ю. Принципи визнання рішень щодо переміщених дітей компетентними органами країни походження. Механізми взаємодії між ліцензованими органами в Україні та за кордоном (зокрема, органами опіки та соціального захисту населення та відповідними органами іноземних держав). Безумовно, окреслені питання не вичерпують усіх проблем у сфері захисту дітей, але їх вирішення матиме велике значення для вдосконалення систем захисту дітей як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Також одним з особливо важливих питань є застосування зброї, що наражає на небезпеку цивільне населення, зокрема дітей. Аналіз міжнародно-правових актів свідчить, що в різних регіонах світу, таких як Ірак чи Афганістан, діти ставали жертвами вибухонебезпечних залишків війни та невибіркових авіаударів, які призводили до важких травм і смертей серед цивільного населення. У відповідь на ці загрози міжнародне співтовариство, зокрема ООН, розробляє програми з інформування населення для зниження ризиків, надає допомогу постраждалим і проводить знищення небезпечних запасів зброї. У грудні 2008 року була прийнята Конвенція про касетні боєприпаси в Осло, яка спрямована на заборону використання таких озброєнь¹⁴.

При застосуванні касетних боєприпасів одним із ключових принципів є дотримання пропорційності та вжиття запобіжних заходів для мінімізації шкоди серед цивільного населення. Проблема захисту дітей від невибіркової зброї залишається надзвичайно актуальною, оскільки саме діти часто стають її основними жертвами.

Російсько-українська війна, що триває з 2014 року і значно ескалувала у 2022 році, мала катастрофічний вплив на дітей. Вони постраждали від обстрілів, руйнувань інфраструктури, переміщення, а також фізичного і психологічного насильства. Велика кількість дітей

---

¹⁴ Pichenko O., Brusakova O., Burchenko Y., Yaroshenko A., Bagan Y. The role of a defence industry in the system of national security: a case study. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*. 2021. № 8 (3). pp. 438–454.

була змушена покинути свої домівки та шукати захист в інших регіонах або за кордоном¹⁵.

Особливу увагу слід приділити захисту прав внутрішньо переміщених дітей та дітей-сиріт, які залишилися без батьківського піклування внаслідок війни. Держава та міжнародні організації, такі як ООН, ЮНІСЕФ та Червоний Хрест, активно працюють над забезпеченням умов для евакуації, розселення та соціальної підтримки цих дітей.

Беззаперечним є той факт, що війна залишає глибокі травми у психіці дітей, тому держава зобов'язана створювати умови для їхньої реабілітації та соціалізації. Реабілітаційні центри, психологічні служби, школи та освітні установи повинні бути обладнані для надання допомоги дітям, що пережили військові дії.

Підсумовуючи проведений нами аналіз правових механізмів та викликів у захисті прав дитини в умовах дії правового режиму воєнного стану та триваючої війни, можна стверджувати про існування наступних проблеми та виклики захисту прав дитини в умовах воєнного стану:

1. Недостатнє фінансування. Однією з основних проблем є брак фінансових ресурсів на повноцінний захист прав дітей. Багато соціальних програм зазнають скорочення через військові витрати, що ускладнює доступ до якісної освіти, охорони здоров'я та соціальної допомоги.

2. Обмеженість інфраструктури. Воєнні дії часто призводять до руйнування інфраструктури, включаючи школи, лікарні та дитячі установи. Це створює додаткові труднощі у забезпеченні доступу до базових послуг для дітей, які проживають у зонах активних бойових дій.

3. Відсутність координації між державними та міжнародними органами. Ще однією проблемою є недостатня координація між державними та міжнародними організаціями у питанні надання допомоги дітям. Часто зусилля дублюються або спрямовуються на одні й ті самі регіони, тоді як інші діти залишаються без належної допомоги.

ВИСНОВКИ

Діти, як одна з найцінніших соціальних груп, потребують постійного захисту з боку держави і суспільства. Ефективне забезпечення їхніх прав та інтересів є основою для прогресивного розвитку будь-якої країни. Важливо розуміти, що створення умов для інтелектуального, морального та фізичного зростання дітей сприяє сталому розвитку

---

¹⁵ Brusakova, O., Karmaza, O., Vasylenko, V., Moroz, V. Public administration and the protection of private rights: questioning its recognition and application under ukrainian law. *Ius humani-revista de derecho*. 2022. № 11 (1). Pp. 29–41.

суспільства. Війна, яка супроводжує людство протягом століть, залишається одним із найбільш руйнівних соціальних явищ, і найбільше від неї страждають цивільні, особливо діти. Під час бойових дій вони втрачають сім'ї, домівки та соціальні зв'язки, опиняються у складних життєвих обставинах без належної підтримки. Такі обставини змушують світову спільноту активно звертатися до проблем захисту прав дітей у збройних конфліктах.

Тому захист прав дитини в умовах збройного конфлікту є новим і актуальним викликом, що стоїть перед Україною, і вимагає комплексного підходу до його вирішення. Навіть за найсприятливіших умов розвитку ситуації на сході України, після закінчення збройного конфлікту українське суспільство ще довго відчуватиме на собі всі можливі негативні наслідки збройного конфлікту. Особливо це стосується найбільш вразливих і незахищених верств населення – дітей.

Дотримання норм міжнародного права та вдосконалення національного законодавства у сфері захисту прав дітей у збройних конфліктах є важливими, особливо тому, що вони гарантують інтеграцію в Європейське співтовариство та дотримання загальнолюдських цінностей.

З огляду на те, що Уряд України має подати до вересня 2018 року періодичний звіт про імплементацію Факультативного протоколу № до Конвенції ООН про права дитини, ми маємо особливо терміново працювати в цьому напрямку. Наприклад, у законодавчому полі необхідно посилити відповідальність за військові злочини проти дітей. Визначити Факультативний протокол як норму прямої дії в державному устрої, з метою повної імплементації в українське законодавство. Кримінальний кодекс прямо забороняє вербування та участь дітей у військових конфліктах, спрямовує всі зусилля на вирішення постконфліктних ситуацій.

З 24 лютого 2022 року російські війська постійно перешкоджають роботі гуманітарних коридорів. Обстрілювали об'єкти з позначкою «дитячі», не давали згоди на евакуацію та порушували режим евакуації цивільного населення. На окуповані території заборонено ввозити гуманітарні вантажі.

Захист прав дитини в умовах воєнного стану в Україні залишається складним та багатогранним завданням. Незважаючи на наявність міжнародно-правових та національних механізмів, на практиці діти продовжують страждати від наслідків війни. Для забезпечення ефективного захисту їхніх прав необхідно вдосконалювати національні законодавчі та інституційні механізми, забезпечувати належне фінансування програм допомоги, а також покращувати координацію між державними та міжнародними організаціями.

Наше дослідження висвітлює лише ключові питання, пов'язані з правовим захистом дітей під час конфліктів, проте перелік проблем у цій сфері набагато ширший і виходить за межі окреслених тем.

АНОТАЦІЯ

Досліджуючи питання захисту прав дитини в умовах воєнного стану в Україні, зокрема, в контексті збройного конфлікту, що триває з 2014 року і повномасштабної збройної агресії у 2022 році, аналізуються сучасні виклики, які постають перед національною системою захисту прав дитини під час воєнних дій, та відповідність цих заходів міжнародним стандартам. Особлива увага приділяється правовим аспектам захисту дітей, що були постраждалими внаслідок військових дій, а також розглядаються міжнародно-правові документи, які регулюють права дітей у таких обставинах.

Хочемо констатувати, що діти є найбільш вразливою групою під час збройного конфлікту, оскільки вони піддаються фізичній, психологічній та емоційній травматизації. Аналізуються дані про вплив воєнного стану на життя дітей в Україні, зокрема про втрату батьків, руйнування шкіл та обмежений доступ до освіти й охорони здоров'я. Також наголошується на численних порушеннях прав дітей під час війни, включаючи їх травмування та загибель.

Обґрунтовується позиція, що ефективний захист прав дітей в умовах воєнного стану є критично важливим для забезпечення стабільності та подальшого відновлення українського суспільства. Підкреслюємо важливість міжнародної підтримки та впровадження національних програм, спрямованих на захист та реабілітацію дітей, постраждалих від конфлікту. Зазначається необхідність адаптації національного законодавства до міжнародних стандартів у сфері прав дитини для запобігання подальшій ескалації негативних наслідків для підростаючого покоління.

Для ефективного захисту прав дитини під час війни Україна повинна активізувати міжнародне співробітництво та посилити національні механізми захисту, зокрема, через вдосконалення законодавства та програм соціальної підтримки. Захист прав дітей має стати пріоритетом державної політики, а також інтегральною частиною післявоєнної реабілітації, щоб гарантувати дітям безпечне та гідне майбутнє.

Література

1. Щодо дотримання Україною міжнародних стандартів захисту прав дітей у збройних конфліктах: Аналітична записка. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/socialna-politika/schodo-dotrimannya->

ukrainoyu-mizhnarodnikh-standartiv-zakhistu-prav (дата звернення: 08.10.2024).

2. Ювенальні прокурори: 546 дітей загинули в Україні внаслідок збройної агресії рф. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-546-ditei-zagynuli-v-ukrayini-vnaslidok-zbroinoyi-agresiyi-rf-3> (дата звернення: 08.10.2024).

3. ЮНІСЕФ: за час повномасштабної війни в Україні майже 2 000 дітей загинули або були поранені. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-yunisef-dity-postrazhdaly-zahynuly/32944782.html> (дата звернення: 08.10.2024).

4. Збірник основних джерел міжнародного гуманітарного права, що застосовуються у міжнародному збройному конфлікті, спровокованому збройною агресією російської федерації : для юристів системи Міністерства оборони України / уклад.: І. Заворотько, Т. Короткий. Київ; Одеса : Фенікс, 2023. 556 с.

5. Конвенція про права дитини: Міжнародний документ від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 08.10.2024).

6. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 08.10.2024).

7. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

8. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 08.10.2024).

9. Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 08.10.2024).

10. Ніколайчук С. Захист прав дітей в умовах воєнного стану: проблеми теорії та практики. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 4. С. 94–105.

11. Ilchenko O., Brusakova O., Burchenko Y., Yaroshenko A., Bagan Y. The role of a defence industry in the system of national security: a case study. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*. 2021. № 8 (3). pp. 438–454.

12. Brusakova, O., Karmaza, O., Vasylenko, V., Moroz, V. Public administration and the protection of private rights: questioning its recognition and application under ukrainian law. *Ius humani-revista de derecho*. 2022. № 11 (1). Pp. 29–41.

13. <https://sos-ukraine.org/novyny/pidtrymka-ditej-v-umovah-vijny-9-organizatsij-doluchyls-do-programy-sos-dity/>

14. <https://voices.org.ua/news/sotsialnyy-zakhyst-dytyny-u-voiennykh-umovakh-bf-holosy-ditey-orhanizuvav-kruhli-stoly-dlia-fakhivtsiv/>

15. Закон України "Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, Документ 1706-VII, чинний, поточна редакція – Редакція від 30.12.2023, підстава – 3446-IX

Інформація про автора:

Томіна Вікторія Юрївна,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри адміністративної діяльності поліції факультету
підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності
Національної поліції України
Одеського державного університету внутрішніх справ
вул. Успенська, 1, м. Одеса, 65000, Україна